

УДК 821.161.2.09 (Куліш П.)

Т. В. БИКОВА

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ МОТИВИ ТВОРЧОСТІ

ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША

У статті досліджено особливості відображення культурно-мистецького життя кінця XIX століття на Західній Україні в поетичній творчості Пантелеймона Куліша. На основі аналізу художніх творів зроблено висновки про внесок українського письменника у процес налагодження контактів між Західною і Східною Україною цього періоду.

Ключові слова: поетика, мотиви, культурно-мистецьке життя, взаємодія.

Західна Україна в красному письменстві презентована численними творами й іменами видатних особистостей, які представили своєю творчістю цей край у світовій літературі.

З когорти українських письменників зацікавлення цією тематикою виявляли як письменники-мешканці цього краю (Ю. Федькович, С. Воробкевич, Марко Черемшина, Б. Лепкий, А. Крушельницький та ін.), так і літератори, які за певних життєвих обставин перебували на Гуцульщині в різні періоди свого життя (П. Куліш, М. Коцюбинський, О. Олесь, В. Гжицький, Х. Алчевська, Г. Хоткевич та ін.). Побачивши цей дивовижний недоторканий цивілізацією край, східноукраїнські письменники не без захоплення і любові втілювали все побачене у мистецтво слова.

Мета статті: розкрити особливості відображення культурно-мистецького життя кінця XIX століття на Західній Україні в поетичній творчості Пантелеймона Куліша; зробити висновки про важливі актуальні

моменти напрацювання письменником у річищі консолідації Західної і Східної України цього періоду.

Перебування Куліша в Галичині наприкінці 50-х і вдруге на початку 60-х років, налагодження тривких контактів із діяльнішими серед місцевих «народовців» спричинилися до того, що великий українець із Сіверянщини на довгі півтора десятиліття став у центрі політичного й культурного життя краю, першим із наддніпрянців відіграв у новій історії краю роль промотора та, за словами І.Франка, «головного двигача» галицького українофільства. Показово, що галицьке культурне відродження, започатковане «Руською трійцею», Куліш розглядав як результат пробудження всієї української нації, в чому першорядну роль відіграло письменство й наука, насамперед українознавство (етнографія). Він підтримував часописи «народовців», зокрема журнал «Правда», де й сам друкувався, тісно спілкувався з Олександром Барвінським, Іваном Пулюєм, листувався з буковинцем А. Кобилянським і ін. Не даремно М. Драгоманов оцінив діяльність Куліша в Галичині як початок ставлення «української справи на всю її широту».

Один із перших українських збірників нової доби (разом із М. Шашкевичем, Т. Шевченком, М. Костомаровим, Ю. Федьковичем, І. Нечуєм-Левицьким, М. Драгомановим та І. Франком), Куліш переважив своїх східноукраїнських побратимів і сучасників активністю опрацювання галицьких мотивів і їх питомою вагою у творчості. Відповідні тексти можна потлумачити з точки зору компаративістики як особливі різновиди літературного етно(народо)знавства, коли письменник недержавної нації, силоміць розділеної між сусідніми державами, як Україна чи Польща ХІХ ст., свідомо опрацьовує «екзотичну» закордонну, а водночас рідну тематику. Мовлячи поетично, такі твори є свого роду художніми «бродами-переходами» на рідний берег («Родина єдина»), віднайденням свого і своїх «на чужій чужині» («До Марусі Т.»), виявом солідарності з

проблемами існування братів – тих, що нарізно «В світі пробували, Та єдину душу Удвох вони мали» (Брату Тарасові на той світ»), виявом намагань зібрати їх до купи у «сем'ю єдину» («Настуся»), «засвітити світло вкупі» («Епілог») і тоді – «Не доказуй, загребущий, З Москви козакові» («До братів на Вкраїну»).

Ці мотиви приростають у збірці «Дзвін» тривогою через занепад того «строїтельського нашого духу», що збройно відстоював ще «Древню Русь єдину» (сповідальний вірш «Стою один»). Вони реалізуються в низці різномірних віршів, що безпосередньо виявляють особливості ідейно-художнього сприйняття Західної України Куліша. На першому місці тут стоять ніжні, граціозні й у той же час програмно-закличні дистихи під назвою «З Підгір'я» (вперше надруковані в газеті «Днепр» 1885-го р.). Відкриває їх нехай умовний, але мальовничий крайобраз тієї землі, що народила І. Франка, з холодком під її борами, криницями з животворною водицею. Починаючи з четвертої строфи, художній зір поета поступово розширюється, охоплює «любі поділля», степи і море, лине до єдинокровних братів – «потомків витязьких».

Патріот «Великої України» і соборник, Куліш, не вдовольняючися сном і сумним мовчанням цих «одномовців боянських» у Російській імперії, закликає їх прокидатися-вставати. У контексті заклику топонім Підгір'є набуває символічного значення нагадуванням про славу княжого Галича. А живі струни й сяючий прапор слова виступають тут атрибутами й запорукою ідейного імперативу лірика, висловленого за зразком рядка з маршової козацької пісні: «Гей, хто чує, озвися, / Серцем ' д серцю горнися! / Нумо слово рятувать, / Славу предків поновлять!» [1, 218].

Відсіч спільним ворогам, подолання лжі й кривди, дикої сили і беззаконних законів, встановлення пріоритетності гуманного «людського права» – до утвердження цих суспільних змін у житті народу, по-живому розділеного кордоном, закликає ліричний мовець. Так Куліш, розпочавши

з ідилічного підгірського пейзажу, «перепрофілював» поезію на енергійний вираз ідеалів, спільних для Західної та Наддніпрянської України.

Гадаємо, що саме Галичини стосується віршова алегорія «Прокид від сну». В химерному сні, опису якого присвячено три з чотирьох секстин, малюється «пустош німецька» на руйновищі «займані-плідровини шляхетської» (певно, що це Австрія, до якої після трьох поділів шляхетської Речі Посполитої відійшла Східна Галичина). На цій землі віддавна замешкує, згідно з Кулішем, «народ убогий, та розумний». У цьому сні, недалекому від реалій дійсності, автохтон поступово видобуває своє народне слово з-під «польської руїни», але змушений іще ховати правду в серці: «Що ніби він своє народне слово / З-під польської руїни вигортає / І хоч на світ із бур'яну сурово, / Мов гайдамака з пущі, визирає / Та в серці дикому ховає правду» [1, 221].

Мікрообраз-означення «темряви письменської» за такого прочитання може стосуватися пересічних зразків тогочасної західноукраїнської літератури, – тих, що їх за архаїчно-книжний і псевдокласицистичний характер висміював згодом М. Драгоманов. Завершення ж алегорії підпорядковується ствердженню правильності життєвого вибору автора – простувати «робленим шляхом» і дошукуватися «тверезої правди».

«Західна Україна як текст» у «Дзвоні» постає також у гострих критичних і сатиричних проєкціях, візіях та інтонаціях. Маємо на увазі такі твори, як послання «До підкарпатних земляків» і частково «Панам добродіям», а також сатиру «Народный дом» та інвективу «Сестри Немезіди». Перший із них має підзаголовком та своїм інформаційним приводом «поклик римського папи до celibату і Григоріанського календаря». У посланні до земляків Куліш звинувачує Ватикан і його «тіароносця-пана», усіх, хто підпорядковується його намірам начебто «В

ляхву перевернуть» убогу й темну Галицьку Русь, «первоцвіт християнства». У тенденційних оцінках подій історичного минулого краю його лихом подано зростання католицьких впливів, зокрема й завдяки гетьману Богдану: «Вами Хміль римлянам поступився». Автор не сприймає «підклонення» української Галичини «латиненій Ляхві», ширене нею антимосковство, його болить відступ галичан від «віри батьків», передання єзуїтам матеріального «насліддя православного», тривожить новий «подарунок» папи – celibat і римський календар, «Щоб на чуже гніздо зозулями чигали...». Автор обстоює питому національну традицію, відпорність на ворожі впливи, проте його позитивний ідеал – у минулому. Це «Владимерія», яку він хоче воскресити у відповідь на полонізацію краю.

Як бачимо, Куліш, який свого часу був зрікся російського громадянства, не досягнув українсько-польського порозуміння в Галичині (брошура «Крашанка русинам і полякам на Великдень 1882 р.»), перейшов у «Дзвоні» в наступ проти передачі Папою римським у руки єзуїтів уніатських василіанських монастирів. Адже це означало полонізацію греко-католицького духівництва, на той час єдиного прошарку української інтелігенції краю. З цього приводу Куліш написав був німецькомовну брошуру-протест, але її конфіскувала австрійська влада, і він повернувся в Україну й оселився на хуторі Мотронівка.

На сумний спомин про «надання єзуїтам руських маєтностей 1882 року» він і створив історіософський монолог «Сестри Немезіди». Цей міфопоетичний образ означив у письменника дві частини вбогої пані батьківщини, а саме Галицьку Русь та закордонну Україну. Роздум про їх історичну долю викликає в земляків від отця до сина «пам'ять про гіркі обиди». Вона ж обіцяє наддунайській метрополії лихо: не прийдуть, як колись, козаки, вірить Куліш, рятувати мури Відня, а зруйнують їх як

кублище ворогів. Такою буде помста Немезід – античних богинь відплати у первісному міфологічному значенні.

Більш оптимістичний і не кривавий погляд поета-політика, осмислювача міжнаціональних стосунків у їх історичному перебігу виявляє фінал послання «Панам добродіям». Не приймаючи того, що у Західну Україну – цю «руську школу правди і свободи» – їх вороги вкоренили езуїтів, Куліш пов'язав сподівання на майбутнє з тим, що галицький «русин не дурний» і добре усвідомив уже, що «лях на думці має», а тому ренегатом-«перевертнем зробитись не бажає...».

Нарешті, «Народный дом», відштовхуючися від напису на фронтоні львівської кам'яниці, дає загострену візію не так стільки цього культурного вогнища, опосілого москвофілами, скільки всієї Західної України. Вістря твору скероване у бік тих представників українського люду, що по селах носять «жидам» воду, перетворилися на перекинчиків – панських вірних слуг, обросли салом у Святоюрському соборі чи прибріхує в дописах до галицьких часописів. Драматизму під пером Куліша набрала відома ситуація пошуку «живих» – гідного народу, справжньої інтелігенції. Відштовхуючися від супротивного, автор мріє про відродження народної душі. Тоді, мовляв, дійсно звеселився б і сам будинок, а галицькі мертві душі на світ чесно позирнули, припинили гнобити земляків: «Не мовчав би сей будинок, / Мов німа могила: / Ожила б душа народна / І заговорила. / ...Зрозуміли б, що є чорне / І що біле в людях, / І як серце благородне / Б'ється в чистих грудях» [1, 220].

Так антиутопійна сатирична половина твору повернулася внутрішньою своєю сутністю у другій його частині на сподівання щодо оновлення краю і його людей.

Таким чином, Пантелеймон Куліш належить до числа тих мислителів, які примножували контакти між двома частинами України. Він, піонер ідейно-художньої розбудови західноукраїнської теми у

національному новому письменстві, виявив себе у ній оборонцем національних інтересів Західної і Наддніпрянської України, розвинув знакові тенденції взаємопізнання і братання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куліш П.О. Твори : в 2 т. / П. О. Куліш ; авт. передм. М. Г. Жулинський. – К. : Дніпро, 1989. – Т. 1. Поетичні твори. – 654 с.

БЫКОВА Т. В.

ЗАПАДНОУКРАИНСКИЕ МОТИВЫ ТВОРЧЕСТВА

ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛИША

В статье исследованы особенности отображения культурно-художественной жизни конца XIX века на Западной Украине в поэтическом творчестве Пантелеймона Кулиша. На основе анализа художественных произведений сделаны выводы о вносе украинского писателя в процесс налаживания контактов между Западной и Восточной Украиной этого периода.

Ключевые слова: поэтика, мотивы, культурно-художественная жизнь, взаимодействие

BIKOVA T.

WESTERN UKRAINE IS REASONS OF WORK OF

PANTELEJMON KULISH

In the article the features of reflection of cultural and art life of end of XIX of century are investigational on Western Ukraine in poetic work of Pantelejmon Kulish. On the basis of analysis of artistic works drawn conclusion about payment of the Ukrainian writer in the process of adjusting of contacts between Western and East Ukraine of this period.

Key words: poetics, reasons, cultural and art life, co-operation.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2012 р.

